

ACTA HISTRIAE

32, 2024, 4

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

32, 2024, 4

KOPER 2024

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 32, leto 2024, številka 4

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Paolo Broggio (IT), Stuart Carroll (UK), Àngel Casals Martínez (ES), Alessandro Casellato (IT), Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, Urška Lampe, Amanda Madden (USA), John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Aleš Maver, Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Jeppe Büchert Netterstrøm (DK), Žiga Oman, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povolito (IT), Marijan Premović (MNE), Colin Rose (CA), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Tamara Scheer (AT), Polona Tratnik, Boštjan Udovič, Marta Verginella, Nancy M. Wingfield (USA), Salvator Žitko.

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Žiga Oman, Urška Lampe, Boštjan Udovič, Jasmina Rejec

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Cecilia Furioso Cenci (it.), Žiga Oman (angl.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editors:**

Žiga Oman (angl., slo.), Cecilia Furioso Cenci (it.)

**Izdajatelj/Editori/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Institut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zdjp.si/en/p/actahistriae/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research and Innovation Agency

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Skalne poslikave v Hekimdere pri vasi Çiçekli v okrožju İlkizdere v provinci Rize v Turčiji / Pitture rupestri a Hekimdere, vicino al villaggio di Çiçekli, nel distretto di İlkizdere della provincia di Rize in Turchia / Hekimdere Rock Depictions near the village of Çiçekli in the İlkizdere district of the Rize province in Türkiye (foto/photo: Okay Pekşen, 2022).

Redakcija te številke je bila zaključena 15. decembra 2024.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdjp.si/it/>.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website [http: https://zdjp.si/en/](https://zdjp.si/en/).

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Okay Pekşen & Yasin Topaloğlu: A New Rock	
Art Area in Anatolia: Hekimdere Rock Depictions	459
<i>Una nuova area di arte rupestre in Anatolia: le pitture rupestri di Hekimdere</i>	
<i>Novo območje skalne umetnosti v Anatoliji: skalne upodobitve v Hekimdere</i>	
Marija Mogorović Crljenko & Danijela Doblanović Šuran:	
Households in the Rovinj Census of 1595/6	495
<i>Le famiglie secondo il censimento di Rovigno del 1595/6</i>	
<i>Gospodinjstva po rovinjskem popisu prebivalstva iz let 1595/1596</i>	
Jurij Perovšek: Kulturno-bojni značaj Jutra v dvajsetih	
letih 20. stoletja – kritični premisleki	521
<i>La lotta culturale di Jutro negli anni venti del XX secolo –</i>	
<i>riflessioni critiche</i>	
<i>The Cultural-Struggle Character of Jutro in the 1920s –</i>	
<i>Critical Reflections</i>	
Gorazd Bajc, Tomaž Hvala & Darko Friš:	
Prispevek k biografiji Franca Snoja – ameriška leta, 1941–1943	559
<i>Contributo alla biografia di Franc Snoj – il periodo americano, 1941–1943</i>	
<i>Contribution to the Biography of Franc Snoj – American Years, 1941–1943</i>	
Tomaž Čelig: Prispevek k poznavanju sovjetskih vojaškopoličnih	
groženj in pomoči Zahoda Jugoslaviji v obdobju 1948–1951	607
<i>Contributo alla conoscenza delle minacce politico-militari sovietiche e</i>	
<i>dell'assistenza dell'Occidente alla Jugoslavia nel periodo 1948–1951</i>	
<i>Contribution to the Understanding of Soviet Military-Political</i>	
<i>Threats and Western Aid to Yugoslavia in the Period 1948–1951</i>	
Petra Grabovec, Špela Chomicki & Tomaž Kladnik:	
Dogajanje na območju Halož v obdobju vojne za obrambo	
suverenosti Republike Slovenije leta 1991	631
<i>Gli avvenimenti nella regione di Haloze durante la guerra per</i>	
<i>la difesa della sovranità della Repubblica di Slovenia nel 1991</i>	
<i>Events in the Haloze Region During the War for the Defence of the</i>	
<i>Sovereignty of the Republic of Slovenia in 1991</i>	

Milena Dževerdanović Pejović: Maritime Archetypes of Montenegrin Women: Heroism and Solitude	657
<i>Gli archetipi del rapporto tra la donna montenegrina e il mare: eroismo e solitudine</i>	
<i>Pomorski arhetipi crnogorskih žensk: junaštvo in samota</i>	

POROČILA

RELAZIONI

REPORTS

Veronika Kos: Symposium Report on <i>Violence, Justice and Reconciliation in the Mediterranean of the Three Religions: Peacemaking in the Christian, Muslim and Jewish Context (16th–19th Century)</i> , 14–15 November 2024, Rome	683
---	-----

Angelika Ergaver: Conference Report on <i>Facing Foreigners in Urban Early Modern Europe: Legislation, Deliberation, Practice</i> , 27–29 November 2024, Maribor	687
---	-----

PRISPEVEK K POZNAVANJU SOVJETSKIH VOJAŠKOPOLITIČNIH GROŽENJ IN POMOČI ZAHODA JUGOSLAVIJI V OBDOBJU 1948–1951

Tomaž ČELIG

Razlagova ulica 2, 2000 Maribor, Slovenija

e-pošta: tomaz.celig@gmail.com

IZVLEČEK

V prispevku avtor na podlagi arhivskega gradiva, časnikov in najrelevantnejše literature prikaže zunanjepolitične posledice resolucije Informbiroja za Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo (FLRJ) in vojaško nevarnost, ki je državi grozila po njeni izključitvi iz »kluba sovjetskih satelitskih držav Vzhodne Evrope«. Jugoslovanska vojska je v želji po obrambi angažirala vse razpoložljive sile pri nabavi vojaške opreme, ki je je primanjkovalo. Slednje je mogoče razumeti kot garancijo za ohranitev krhkega miru za vse dogodke na tem delu Balkana, ki so sledili po letu 1948. Zunanjepolitična situacija je Beograd prisilila k sklepanju do tedaj nepredstavljenih zavezništev na Zahodu. Preigravanje različnih scenarijev ob morebitnem napadu sovjetskih satelitskih držav na FLRJ nam razkrije zanimivo dinamiko mednarodnih odnosov in položaj jugoslovanske države, ki se je nahajala v zapletenem primežu interesov velesil.

Ključne besede: Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ), Josip Broz - Tito, diplomacija, Sovjetska zveza (SZ), Informbiro, grožnje, vojaški napad, Edvard Kardelj

CONTRIBUTO ALLA CONOSCENZA DELLE MINACCE POLITICO- MILITARI SOVIETICHE E DELL'ASSISTENZA DELL'OCCIDENTE ALLA JUGOSLAVIA NEL PERIODO 1948–1951

SINTESI

Nel contributo, l'autore, basandosi sul materiale d'archivio, i giornali e la letteratura più rilevante, illustra le conseguenze in politica estera dell'espulsione della Repubblica Federativa Popolare di Jugoslavia (RFPJ) dall'Informbiro (Cominform) e la minaccia militare che incombeva sul paese dopo la sua esclusione dal "club degli stati satelliti sovietici dell'Europa orientale". L'esercito jugoslavo, nel tentativo di difendersi, mobilitò tutte le forze disponibili per procurarsi l'equipaggiamento militare di cui era carente. Questo può essere interpretato come una garanzia per il mantenimento della fragile pace per tutti gli eventi che si susseguirono in questa parte dei Balcani dopo il 1948. La situazione politica estera costrinse Belgrado a stringere alleanze fino a quel momento

impensabili con l'Occidente. L'esplorazione di diversi scenari in caso di attacco da parte degli stati satelliti sovietici contro la RFPJ ci rivela una dinamica interessante delle relazioni internazionali e chiarisce la posizione della Jugoslavia, che si trovò intrappolata in una complessa morsa di interessi delle grandi potenze.

Parole chiave: Repubblica Federativa Popolare di Jugoslavia, Josip Broz - Tito, diplomazia, Unione Sovietica, Cominform, minacce, attacco militare, Edvard Kardelj

UVOD

Glede na dejstvo, da so jugoslovanski komunisti, za razliko od ostalih komunističnih partij v vzhodni Evropi, prišli na oblast skorajda samostojno in večinoma z lastnim bojem, sta bili logični posledici maršala Josipa Broza - Tita in njegovih somišljenikov porast samozavesti in občutek, da jim nihče ne more kar tako narekovati notranje- in zunanjepolitičnih odločitev. Iz tega izvira tudi Titova samovolja glede Albanije in Bolgarije pri načrtovanju ustanovitve Balkanske federacije. Hrvaški zgodovinar Tvrdko Jakovina, eden izmed vodilnih specialistov jugoslovanske politike po drugi svetovni vojni, v zvezi s tem piše, da je Kremelj maskiral prave razloge Tita, čigar cilj je bil iz Beograda narediti drugi komunistični center v Evropi s t. i. »nerevolucionarnostjo oziroma nedemokratičnostjo« jugoslovanskih tovarišev, zaradi česar je sledila izključitev Komunistične partije Jugoslavije (KPJ). Resolucija je bila objavljena 28. junija 1948 v Bukarešti, kjer se je s strani komunističnih partij Poljske, Madžarske, Romunije, Bolgarije, Zveze sovjetskih socialističnih republik (ZSSR) oziroma Sovjetske zveze (SZ), Češkoslovaške, Francije in Italije razpravljalo o »razmerah v Komunistični partiji Jugoslavije«. Priznani ruski zgodovinar Oleg Hlevnjuk napiše, da je Stalin s Titom dokončno spoznal primerne nasprotnika, ki je imel, tako kot on, povrh vsega še diktatorski karakter (Hlevnjuk, 2021, 401; Kržavac & Marković, 1976, 9, 123; Jakovina, 2002, 22; Goldstein, 2008, 237). Kar zadeva takratne zunanjepolitične poteze Beograda, srbski zgodovinar Dragan Bogetić piše, da se je Tito predobro zavedal sovjetskega ravnanja znotraj vzhodnoevropskega »lagerja«, zato popuščanje ni smelo priti v poštev. Bil je namreč prepričan, da bi Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ) s tovrstno potezo izgubila sleherni atribut neodvisnosti, čemur pa bi zelo verjetno sledila tudi njegova fizična likvidacija (Bogetić, 2008, 316). Glede na izvrstno analizo britanskega novinarja Edwarda Crankshawa o dogajanju na evropskih

tleh, ki je bila leta 1948 objavljena na treh straneh *New York Timesa*, Beograd naj ne bi imel zgolj svoje ideje o razvoju komunizma v lastni državi, s katero je užalil Informbiro,¹ ampak je prav tako poskušal ubirati lastno pot glede perečih vprašanj Trsta/Trieste, Koroške in Makedonije. Ne glede na to, da v Moskvi po njegovem pisanju niso verjeli, da bo Tito sposoben kljubovati njihovim pritiskom, so bili na koncu kljub trem pismom² njihovega vodstva le prisiljeni javno obsoditi njegovo politiko in izključiti KPJ.³

Septembra 1948 so v Moskvi natisnili propagandno brošuro, v kateri so navedli glavne stranpoti vodstva KPJ. V njeni politiki naj bi do izraza prihajali številni nacionalistični elementi, ki naj bi se v bolj skriti obliki pojavljali že dlje časa. V Moskvi so po objavi resolucije Informbiroja Beograd obsodili za prekinitev politike internacionalizma in prehod na nacionalizem, pri čemer so v brošuri izpostavili enoglasno podporo članic Informbiroja pri izključitvi KPJ; Titova politika naj bi koristila zgolj zahodnim kapitalističnim državam.⁴

Kljub izključitvi iz Informbiroja je Tito še novembra 1948 Stalinu zadnjič poslal »tople čestitke« ob 31. obletnici oktobrske revolucije, konec leta pa je na presenečenje mnogih režimski časnik *Borba* na polovici naslovne strani objavil rojstnodnevno čestitko Stalinu za 69. rojstni dan. Obe čestitki lahko razumemo kot poskus FLRJ, da ne bi dodatno poslabšala že tako poraznih odnosov s Kremljem. Na drugi strani se je Tito moral soočiti z napetimi notranjepolitičnimi odnosi in jih imeti pod nadzorom. Že leta 1948 se je v FLRJ začel proces zamenjave

- 1 Eden od glavnih razlogov za ustanovitev Informbiroja so bili po pisanju poljskega zgodovinarja Jerzya Holzerja znaki po večji samostojnosti odločanja znotraj nekaterih komunističnih strank na Zahodu in Vzhodu, kar je za komunistično centralo v Moskvi predstavljalo nevarnost. Zaradi nepredvidljive situacije v svetu je bilo potrebno te stranke hitro spraviti v red. Zato je bila septembra 1947 sklicana konferenca devetih komunističnih strank: SZ, Poljske, Češkoslovaške, FLRJ, Madžarske, Romunije, Bolgarije, Francije in Italije. Sprejete odločitve so predvidevale zgolj informativno, vendar – v primeru potrebe – tudi koordinacijsko vlogo Informbiroja (Holzer, 2002, 74).
- 2 Po pisanju Svetozarja Vukmanovića - Tempa je bil namen prvega pisma z dne 27. marca 1948, da jugoslovanski Centralni komite (CK) sprejme kritiko in Tita nemudoma izključi iz svojih vrst, skupaj Kidričem, Rankovićem in Đilasom. Ob Titu in Kardelju bi naj omenjeni predstavljali največjo oviro pri sovjetskemu delovanju na jugoslovanskih tleh. Z drugim pismom, ki je nosilo datum 4. maja 1948, je postalo Beogradu popolnoma jasno, da sledi dolg boj zoper brezkompromisno klevetanje Moskve in njenih zvestih vzhodnoevropskih partnerjev. Šele takrat se je vlada v Beogradu odločila, da skliče 5. kongres KPJ, medtem ko tretje pismo z dne 22. maja 1948 predstavlja nadgradnjo vseh obtožb iz predhodnih pism. Sledil je telegram oziroma poziv; 19. junija 1948, naj se KPJ že 21. junija 1948 le udeleži sestanka Informbiroja v Bukarešti, kar pa je jugoslovanska stran zavrnila (Vukmanović - Tempo, 1982, 43, 45, 65; Dimić, 2010, 284–289, 326–343, 351–353, 359–360).
- 3 The New York Times Magazine, 22. 8. 1948: The Strategy of Russia's Cold War, 172.
- 4 ARS, SI AS 1277, 29, dosje XXI/1948, depeše SSIP, 67, Kam vodi nacionalizem Titove grupe v Jugoslaviji, material štev. 812., Moskva, leto 1948, [nedatirano].

Stalinovega kulta⁵ s Titovim.⁶ Pričujoči prispevek analizira posledice resolucije Informbiroja za FLRJ, s poudarkom na vojaškopoličnih grožnjah zoper njeno s »krvjo pridobljeno« neodvisnost in na ukrepih, ki bi jih bilo treba sprejeti v dani situaciji. Osredotočili se bomo predvsem na jugoslovanske obrambne ukrepe, vključno s krepitvijo vojaške pripravljenosti in strateško orientacijo⁷ proti Zahodu. Pri tem smo se opirali na relevantno literaturo in zbrano arhivsko gradivo; vključili smo dokumente, ki jih hranijo Arhiv Republike Slovenije (ARS), zlasti v fondu Edvarda Kardelja - Krištofa, Arhiv Jugoslavije (AJ), arhiv ameriške osrednje obveščevalne agencije (Central Intelligence Agency – CIA), dostopnega na spletu, ter gradivo, ki je shranjeno v osrednjem britanskem arhivu (The National Archives (TNA)). Ta raznolikost primarnih virov nam je omogočila poglobljeno in izvirno razumevanje obravnavane problematike.

RAZKROJ ZAVEZNIŠTVA IN VOJNA PRIPRAVLJENOST FLRJ

Po razkolu med Titom in Stalinom so se korenito spremenile tudi razmere v Jugoslovanski armadi (JA), ki je med letoma 1945 in 1948 nabavljala orožje in opremo skoraj izključno od Sovjetov. Po navajanju srbskega zgodovinarja Aleksandra Životića je bilo na temelju sporazuma o sovjetskem blagovnem kreditu iz leta 1947 jugoslovanski vojski s strani Moskve dobavljeno veliko število artilerije (topovi, havbice, minometi, protiletalski topovi), tankov, letal in ostale vojaške opreme. Skupna vrednost pomoči naj bi znašala okoli 78 milijonov ameriških dolarjev. Prekinitev odnosov je pomenila tudi konec dobave sovjetskega orožja in opreme, kar je vodilo v zmanjšanje bojne sposobnosti JA, saj nekatere enote niso imele niti osnovne oborožitve in streliva. Izjemno nepredvidljiva situacija, v kateri se je po resoluciji Informbiroja znašla FLRJ, je vodila v pripravo načrtov za evakuacijo pomembnih tovarn in potrebnih rezerv v notranjost države (Pezo, 1989, 30; Životić, 2015, 74). Jugoslovanske oblasti so po pisanju zgodovinarja Branka Petranovića v strahu pred možno agresijo iz Beograda umaknile ali uničile veliko količino pomembnih dokumentov (Petranović, 1988, 235). V dokumentih CIA pa lahko iz poročila iz marca 1949 razberemo, da so ameriški obveščevalci zaradi pomanjkanja verodostojnih informacij s terena zanikali informacije, ki so prihajale iz vzhodne Evrope o premikih sovjetskih enot proti jugoslovanski državni meji. Poročilo je sicer omenjalo nekatere

- 5 Milan V. Terzić je zapisal, da je šlo pri ustvarjanju Titovega kulta zgolj za odslikavo Stalinovega, ki je bil že v času življenja postavljen tik ob Marxa, Engelsa in Lenina. Prav prelom v odnosu med Titom in Stalinom je pripeljal do izgradnje Titovega kulta. Titu so bili podrejeni partija, vojska (pri vojaški prisegi se je prisegalo tudi »vrhovnemu poveljniku maršalu Titu«) in narod oziroma država (Terzić, 2005, 58–59; Repe, 2023, 539–544).
- 6 Borba, 6. 11. 1948: Predsedniku ministrarskega saveta vlade SSSR-a J.V. Staljinu, 1; Borba, 21. 12. 1948: Telegram maršala Tita generalisimusu Staljinu, 1; prim. Terzić et al. (2015, 43–44).
- 7 Kot piše Pirjevec (2015, 386), je bil Tito izjemno dovzeten za prilagajanje novim okoliščinam, zaradi česar se ni zaprl v ideološki konservatizem, ampak je začel skoraj nemudoma po resoluciji Informbiroja iskati pomoč na Zahodu, kjer so to kmalu prepoznali kot eno prvih razpok v ideološko »monolitnem sovjetskem bloku«.

znake o povečani vojaški aktivnosti na tleh Madžarske, Romunije in Bolgarije, a brez dokazov o sovjetskih premikih na 2.181 kilometrov dolgo jugoslovansko mejo s sovjetskimi sateliti. V poročilu so še zapisali, da so bile vse informacije o kopičenju vojaških sil na meji le propagandna vojna sovjetskih satelitskih držav, s katero so želeli med prebivalstvom FLRJ ustvariti stalno negotovost.⁸ Bojan B. Dimitrijević v svojem prispevku omenja, da je 2.181-kilometrski meja povsem spremenila vzhodno sosesčino v območje, kjer bi lahko izbruhnil nov konflikt (Dimitrijević, 1999, 116). Glede na razvoj dogodkov in nervozo, ki se je zaradi številnih govoric čutila tudi med prebivalstvom Beograda, je bilo po mnenju CIA razumljivo, da so se nekateri prebivalci glavnega mesta pripravljali na beg v primeru agresije. Dodatno napetost so povzročali tečaji civilne zaščite proti zračnim napadom, ki so se izvajali po vsem teritoriju FLRJ – udeležencem so razlagali, kako ravnati v primeru bombardiranja. Ti tečaji so bili namenjeni izključno starejšim moškim, ki niso bili primerni za vojaško služenje, medtem ko so tečaje Rdečega križa skoraj izključno obiskovale ženske.⁹ Jakovina navaja, da Tito ni bil zaskrbljen zaradi satelitskih vojaških sil, saj je verjel, da bi v primeru izbruha vojne veliko število njihovih vojakov dezertiralo in se postavilo na njegovo stran (Jakovina, 2003, 294).

CIA je prav tako pridobila informacije, da naj bi se Komisija za narodno obrambo zaradi naraščajočega števila obmejnih incidentov iz preventive odločila pospešiti utrjevanje meje in gradnjo utrd na meji z Madžarsko. Zaradi zahtevnosti gradnje naj bi na mejo poslali še 2.000 dodatnih delavcev, med katerimi je bilo veliko političnih zapornikov. Ker je šlo za pretežno položen teren, so bile nekatere utrdbe zgrajene v »trdni skali« z betonskimi vhodi na zadnji strani. Do utrd, ki so bile opremljene z enim ali več topovi, so zgradili manjše ceste, povezane s skladišči streliva, ki so se nahajala nekaj kilometrov v ozadju. Najtežje območje za gradnjo utrd je bilo območje Bačke, saj tam ni bilo naravnih ovir in so morali graditi utrdbe iz ojačanega betona. Vsi mostovi v tej regiji in ostala ključna infrastruktura naj bi bili v primeru napada minirani in uničeni.¹⁰ Po navajanju Dimitrijevića se je utrjevanje meje začelo takoj po resoluciji Informbiroja leta 1948 z gradnjo podzemnih komunikacijskih in poveljniških mest (Dimitrijević, 1999, 117). Sicer pa poročilo CIA, izdano 20 mesecev kasneje, navaja, da je FLRJ v celoti učinkovito poskrbela za svojo obrambo ob meji z Madžarsko, Bolgarijo, Romunijo in Albanijo. V pasu, globokem pet do šest kilometrov, naj bi bila vzpostavljena obramba z majhnimi, delno vkopanimi

8 CIA FOIA, Intelligence Memorandum No. 141: Brief Evaluation of Soviet Intentions, 16. 3. 1949, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-01617A000400060001-7.pdf> (zadnji dostop: 2023-03-03); Dimitrijević, 2006, 165.

9 CIA FOIA, War unrest in Yugoslavia, datum nastanka dokumenta ni znan, datum distribucije 12. 3. 1951, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R007200180007-3.pdf> (zadnji dostop: 2023-04-02).

10 CIA FOIA, Fortifications Along the Yugoslav-Hungarian Border, datum nastanka dokumenta ni znan, datum distribucije 16. 06. 1949, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R002900010003-0.pdf> (zadnji dostop: 2023-02-04); Jakovina (2003, 294).

betonskimi bunkerji,¹¹ vključno s tankovskimi jarki in z bodečo žico. Na določenih mestih so bila postavljena tudi minska polja. Ob tem so bile v gradnji še vedno številne utrdbe iz armiranega betona ob spodnjem toku reke Drave, ki naj bi se raztezale od Valpova na Hrvaškem do izliva Drave v Donavo.¹²

Madžarske vojaške sile naj bi po pisanju Petranovića predvidevale močan odziv FLRJ v primeru vojaške agresije nanjo; šlo bi za »krvavo vojno« in ne za »paradni marš« (Petranović, 1988, 237). Zgodovinar Jakovina izpostavlja še razmišljanje jugoslovanskih oblasti, da bi v primeru sovjetskega napada minirali rečne nasipe Donave, Tise in Save ter Vojvodino spremenili v »Panonsko morje«, s katerim bi zaustavili nagel prodor Sovjetov v notranjost države (Jakovina, 2002, 40).

Z nevarnostjo sovjetske agresije na FLRJ so se ukvarjali tudi v Veliki Britaniji. V Londonu so najboljši način jugoslovanske obrambe zoper sovjetsko agresijo videli tako, da bi opustili obrambo severnih ravnin države in Beograda ter se umaknili v Bosno in Hercegovino, kjer bi lahko njene vojaške enote vodile uspešno gverilsko kampanjo.¹³ Blaž Torkar piše, da je FLRJ predvidevala največjo verjetnost napada, kar je bilo popolnoma logično, s teritorija Madžarske, Romunije in Bolgarije. V ta namen so v Beogradu oblikovali obrambno strategijo, ki je vključevala umik JA na ključna strateška območja južno od reke Save in zahodno od reke Morave. Poleg tega so pripravili načrte za evakuacijo prebivalstva, živine in zalog žita iz najbolj izpostavljenih regij, kot so Srbija, Vojvodina in Slavonija, da bi zmanjšali morebitne izgube¹⁴ v primeru napada. Torkar tudi piše, da so bili Britanci v poročilu o jugoslovanski obrambi prepričani, da bi se njeni prebivalci v primeru napada hrabro borili. Opisani so kot bojeviti in ponosni na svojo neodvisnost ter kot ljudje, ki visoko cenijo svojo svobodo. Prav tako sta izpostavljeni njihova disciplina in zvestoba Titu, hkrati pa je omenjeno, da naj ne bi čutili strahu pred morebitno sovjetsko okupacijo. Sicer pa so ameriško-britanski analitiki v FLRJ videli eno najbolj kriznih območij na svetu (Torkar, 2020, 245, 249).

DIPLOMATSKÉ NAPETOSTI IN OBVEŠČEVALNE IGRE: ROMUNIJA V JUGOSLOVANSKO-SOVJETSKEM SPORU

Jugoslovanski diplomati so v Beograd poročali o vojaških pripravah Sovjetov in njihovih satelitskih držav na morebiten napad na FLRJ. Tako je jugoslovanski veleposlanik v Romuniji Radoš Jovanović v Beograd pošiljal informacije, da so

11 Do leta 1954 naj bi bilo izdelanih okoli 6.600 bunkerjev, pri čemer je, kot piše Dimitrijević, posebna pozornost bila namenjena njihovi odpornosti na direktne zadetke 122 mm granat z razdalje 1 km ali 250 kg letalskih bomb. Ob tem je vojska izkopala še dodatnih 300 km protitankovskih rovov, kar je še dodatno okrepilo obrambne zmogljivosti države (Dimitrijević, 2006, 173).

12 CIA FOIA, Yugoslav defense lines, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R007000670009-6.pdf>, datum nastanka dokumenta ni znan, datum distribucije 23. 2. 1951 (zadnji dostop: 2023-03-03).

13 TNA FO 371/88301, RY 1192/9G, Allied military supplies to Yugoslavia, 11. 4. 1950.

14 V povezavi z umikom v osrednji del FLRJ Todor Kuljić piše, da so se posredno povečala vlaganja v vojaško industrijo, od katerih naj bi najbolj profitirala BiH; še več, Kuljić (2024, 111) npr. sklepa »da bi zaradi tega morali Bosanci postaviti spomenik Stalinu«.

v Kremlju poskušali v FLRJ izzvati notranje nemire in nato nanjo izvesti vojaški napad. Tako naj bi v nekaterih romunskih mestih šivali celo jugoslovanske vojaške uniforme. Jovanović je poročal tudi o manjših skupinah sovjetske vojske, ki naj bi se pomikale od romunskega Temišvara (Timișoara) proti Madžarski, in o napetosti, ki je vladala med diplomatskimi krogi v Bukarešti.¹⁵ Med njimi so krožile informacije o premikih enot Rdeče armade proti meji s FLRJ in o tem, da naj bi bila glavnina njenih enot že na madžarsko-jugoslovanski in bolgarsko-jugoslovanski meji. Francoski veleposlanik v Romuniji naj bi Jovanoviću tudi zaupal, da so Romuni v naglici pripravljali številne ukrepe zoper FLRJ. Zanimivo je bilo Jovanovićevo stališče, da je bila informacija o kopičenju sovjetskih enot na jugoslovanskih mejah pretirana, saj so preverili francoske navedbe tako v Temišvaru kot v Konstanci (Constanța), kjer enot Rdeče armade naj ne ni bilo opaziti. Na jugoslovanskem veleposlaništvu v Bukarešti so tako prišli do zaključka, da so bile informacije posledica delovanja romunskih in sovjetskih obveščevalnih služb z namenom vnesti zmedo in nemir med zahodne diplomatske kroge v Bukarešti. Veleposlanik Jovanović je svoje poročanje sklenil z mislijo, da »Rdeča armada ne more biti agresor, sploh proti Jugoslaviji«.¹⁶

Da so v Romuniji očitno krožile številne alarmantne novice, potrjuje telegram, ki ga je jugoslovanski veleposlanik v Parizu Marko Ristić poslal v prvi polovici leta 1949 zunanjemu ministru FLRJ Edvardu Kardelju. Na sestanku, ki ga je imel Ristić pri novoimenovanem francoskem generalnem sekretarju na ministrstvu za zunanje zadeve Alexandru Parodiju, ga je ta seznanil z skrb vzbujajočimi sporočili, ki jih je dobival od njihovega veleposlanika iz Bukarešte v Pariz, in sicer na temo premikov sovjetskih vojaških enot. Parodi je menil, da predstavlja FLRJ v trenutni situaciji tisto točko v Evropi, kjer bi se lahko v kratkem času pričakovala vojaška agresija s strani Rdeče armade. Poleg tega je izrazil skrb glede morebitne odcepitve Ljudske republike Makedonije od FLRJ in ustanovitve neodvisne Makedonije. Parodi naj bi bil po Ristićevih besedah prepričan, da se za vsem skriva dolga roka Kremlja, s katero so želeli ustvariti nestabilne razmere znotraj Makedonije tudi s pomočjo gverile, ki bi bila podprta predvsem iz njihove strani. Ristić temu scenariju ni verjel in ga je imel za izmišljotino; makedonski narod naj bi bil popolnoma zadovoljen s svojim statusom znotraj FLRJ.¹⁷

Prav tiste dni, 12. marca 1949, je bil Ristić s svojo ženo povabljen na večerjo, ki jo je organiziral avstralski veleposlanik v Parizu, polkovnik William Hodgson. Med povabljenimi sta bila tudi ameriški veleposlanik Jefferson Caffery in francoski minister za finance Maurice Petsche. Ristić je bil naravnost šokiran nad njihovim obnašanjem in jih je v telegramu opisal kot »majmune«. Caffery naj bi

15 ARS, SI AS 1277, 30, dosje XXII/1949, depeše SSIP, 106, Jovanović ministrstvu za zunanje zadeve (MZZ), material štev. 1836., Bukarešta, 14. 10. 1949; Petranović (1988, 231).

16 ARS, SI AS 1277, 30, dosje XXII/1949, depeše SSIP, 33, Jovanović za MZZ, material štev. 563, Bukarešta, 10. 3. 1949.

17 ARS, SI AS 1277, 30, dosje XXII/1949, depeše SSIP, 34, Ristić za Kardelj, material štev. 566, Pariz, 10. 3. 1949.

ga v zelo opitem stanju celo vprašal, ali je res, da ima jugoslovanska vojska na meji z Grčijo pripravljenih 10 divizij in da se Beogradu ni treba bati: »Američani so realisti in da ne bodo niti poskusili¹⁸ potegniti Jugoslavijo v svoj tabor.« Ob tem naj ne bi pozabil omeniti ameriškega monopola nad atomsko bombo, ki jo bodo vrgli na Sovjete, takoj ko bo treba. Po Cafferyevih besedah naj bi za kaj takšnega zadostoval že najmanjši incident.¹⁹

V Konstanci ob Črnem morju po zatrjevanju veleposlanika Jovanovića marca 1949 naj ne bi bilo sovjetske vojske, v depeši sredi maja pa je v Beograd poročal o sovjetskih konvojih, ki so v romunsko obmorsko mesto pripeljali tankovske in artilerijske enote. Po Jovanovićeve informacijah naj bi se romunska vojska umaknila iz Konstance v bližnja mesta, medtem ko so se enote sovjetske vojske – njihovo število ni bilo znano – namestile v dveh velikih vojašnicah in bližnjih hišah. Med lokalnim prebivalstvom so se začele širiti govorice, »da se pripravlja vojna« in da naj bi bil sovjetski cilj Nemčija, Bolgarija ali FLRJ.²⁰

V informativnem poročilu, ki ga je konec leta 1949 na podlagi pričevanj prebeglih posameznikov iz Romunije pripravil viceadmiral Srećko Manola, so bile zelo verjetno le delno potrjene Jovanovićeve informacije o kopičenju sovjetskih vojaških enot v jugoslovanski sosedi. V Konstanci so bile domnevno nameščene močne sovjetsko-romunske enote, opremljene z obsežnimi skladišči orožja in streliva. Številni prebežniki so poročali tudi o prisotnosti motoriziranih divizij in tankovskega polka v okolici Temišvara, Romuni pa naj bi začeli gradnjo dodatnih železniških tirov in prilagajanje železniške infrastrukture za vojaške potrebe.²¹ Glede na vsebino memoranduma o sovjetsko-jugoslovanskih odnosih, ki ga je 22. avgusta 1949 podpisal takratni direktor CIA Roscoe H. Hillenkoetter, je bila takratna sovražnost SZ do Jugoslavije omejena zgolj na »vojno živcev«. Kljub številnim nepotrjenim poročilom o premikih sovjetskih enot znotraj satelitskih držav, ki mejijo na Jugoslavijo, je bila logistična pripravljenost v teh državah popolnoma neustrezna za kakršnokoli večjo vojaško akcijo proti Beogradu (Ceh, 2002, 103).

PREOBRAT

Zaradi razmer na vzhodnih mejah FLRJ je konec leta 1949 britanski veleposlanik v Beogradu Charles Peake zaprosil za sestanek pri Titu. Britanskega diplomata so najbolj zanimali premiki sovjetskih vojaških enot na teritoriju Madžarske, Bolgarije in Romunije. Velika verjetnost je, da je šlo le za »odgovor« Kremlja na prve povojne vojaške manevre v Jugoslaviji, ki so se začeli 28. septembra 1949 ob 6.25. Njihov

18 Caffery bi lahko s to izjavo mislil na ustanovitev Severnoatlantske pogodbene organizacije (NATO), ki je bila ustanovljena dobrih dvajset dni po tej večerji, 4. aprila 1949.

19 ARS, SIAS 1277, 30, dosje XXII/1949, depeše SSIP, 35, Ristić za MZZ, material šte. 583, Pariz, 12. 3. 1949.

20 ARS, SI AS 1277, 30, dosje XXII/1949, depeše SSIP, 70, Jovanović za MZZ, material šte. 1064, Bukarešta, 31. 5. 1949.

21 ARS, SIAS 1277, 30, dosje XXII/1949, depeše SSIP, 119, admiral Srećko Manola – Informativno poročilo, material šte. 3427, 10. 12. 1949.

namen je bil ugotoviti bojno in obrambno sposobnost jugoslovanskih vojaških sil. Po pisanju *Slovenskega poročevalca* so si del vojaških vaj ogledali tudi maršal Tito, minister za notranje zadeve Aleksandar Ranković, načelnik generalštaba Koča Popović in general Peko Dapčević. Po končanih manevrih je Tito na slavnostnem kosilu, ki je bilo prirejeno za okoli 600 gostov, v svojem energičnem nastopu pred zbranimi naredil kratek rezime enoletnih dogodkov po resoluciji Informbiroja. Poudaril je težek gospodarski in mednarodni položaj, s katerim se je takratna FLRJ soočala, ter poudaril nujnost dobro pripravljene domače vojske. Peaka je zanimalo tudi Titovo stališče o možnosti vojaškega napada SZ in sovjetskih satelitskih držav na FLRJ, o čemer pa je Tito resno dvomil. Po njegovem mnenju je šlo takrat zgolj za perfidno igro živcev – enakega mnenja je bil tudi Hillenkoetter – s katero so želeli v Kremlju FLRJ predvsem gospodarsko streti²² in jo osamiti, da bi klonila. Peake se je s tem strinjal, obenem pa grajal izjavo nekega predstavnika ameriškega zunanjega ministrstva, da bi ZDA bile FLRJ pripravljene nuditi v primeru vojaške agresije vse oblike pomoči, razen ameriškega vstopa v vojno. Peake je dal Titu jasno vedeti, da je svoji vladi v Londonu svetoval, naj se vzdržijo podobnih izjav, saj bi te lahko Kremelj opogumile za začetek napada.²³

Možnost vojaškega spopada med Beogradom in Moskvo je spodbudila ameriško zunanje ministrstvo, da je 19. decembra 1949 sprejelo memorandum v zvezi s konfliktom med SZ in FLRJ. V Washingtonu so se odločili, da bodo v primeru zaostrovanja gospodarsko-političnega pritiska na FLRJ podprli Titov režim in mu omogočili nakup zahodnega orožja. Ta odločitev je bila jasen signal Titu, da bi lahko v primeru obsežnejšega vojaškega napada ali gverilskih operacij zoper FLRJ računal na vojaško pomoč ZDA in zahodnih držav, vendar brez aktivne udeležbe njihovih vojaških sil.²⁴ O spremenjeni politiki ZDA do FLRJ je bil slabih pet dni po objavi memoranduma obveščen tudi jugoslovanski velepo-

22 Informacijo o direktivi, ki je prišla iz Moskve, o skorajšnji gospodarski blokadi FLRJ, je v Beograd sporočil jugoslovanski veleposlanik v Romuniji, Jovanović. Čez slabe štiri mesece so se napovedi vendarle še uradno potrdile. Glede na pisanje *Slovenskega poročevalca* je bila 28. septembra 1949 SZ prva od držav vzhodnega bloka, ki je z enostranskim aktom odpovedala pogodbo o prijateljstvu in sodelovanju. Diktatu Kremlja so po datumskem vrstnem redu sledile še Poljska in Madžarska (30. septembra 1949), Bolgarija in Romunija (1. oktobra 1949) in Češkoslovaška (4. oktobra 1949) (ARS, SI AS 1277, t. e. 30, dosje XXII/1949, depeše SSIP, 72, Jovanović za MZZ, material štev. 499, Bukarešta, 7. 6. 1949; Slovenski poročevalec, 1. 10. 1949: Sovjetska vlada odpovedala pogodbo o prijateljstvu in medsebojni pomoči med ZSSR in FLRJ, 1; Slovenski poročevalec, 15. 10. 1949: Nota vlade FLRJ bolgarski vladi ob razvezi zavezniške pogodbe, 1; Slovenski poročevalec, 22. 10. 1949: Nota naše vlade Poljski, 1; Slovenski poročevalec, 23. 10. 1949: Nota naše vlade Romuniji, 1; Slovenski poročevalec, 23. 10. 1949: Naša nota češkoslovaški vladi, 1; prim. tudi Dedijer (1969, 244).

23 AJ 836, K-3, I-2-A/129, Prijem ambasadora Velike Britanije Čarlsa Pika kod maršala Tita, 2. 11. 1949; Borba, 1. 10. 1949: Sa velikog manevra jedinica jugoslovenske armije – pobedonosna bitka, 5; Slovenski poročevalec, 2. 10. 1949: Na velikem manevru naše armade, 3; Slovenski poročevalec, 4. 10. 1949: Naša armada je sposobna reševati tudi najtežje naloge v vojni in braniti mirno graditev socializma v naši državi, 1–2; Ceh (2002, 103–104).

24 TNA FO 371/88301, RY 1192/7G, Strategic implications of giving military aid to Yugoslavia; Draft comments on the State departments memorandum, 19. 4. 1950.

slanik v Washingtonu Sava Kosanović, ki je v čast novoimenovanega ameriškega veleposlanika Georgea Allena v Beogradu priredil večerjo. Po Kosanovićevem zapisu v depeši zunanjemu ministru Edvardu Kardelju naj bi bil Allen pred večerjo na sestanku pri Trumanu, malo zatem, ko je ameriški predsednik na tiskovni konferenci v zvezi s položajem v sosesčini FLRJ jasno povedal, da stališče ZDA temelji na odporu proti vsakršni obliki agresije in zaščiti neodvisnosti suverenih držav. Kosanović je Allena ocenil kot pomembno osebnost ameriškega State Departmenta, Trumanovega človeka z jasnimi stališči, ki naj bi imel veliko zvez in poznanstev znotraj ameriške administracije. Kosanović je v depeši, ki jo je poslal Kardelju, še enkrat jasno poudaril pomen memoranduma in Allenovega imenovanja na veleposlaniško mesto v Beogradu. Po njegovih besedah je šlo za enega od najpomembnejših dogodkov v tistem letu za FLRJ.²⁵

Iz zapisov prvega sestanka, ki ga je imel novi ameriški veleposlanik Allen 21. januarja 1950 s Kardeljem, je razbrati Allenovo odkrito priznanje, da situacije v Vzhodni Evropi ne pozna ravno najbolje in da je bil najboljši vir njegovih informacij francoski veleposlanik Jean Payart. Kardelj mu je dal takoj vedeti, da je bil Payart eden tistih diplomatov, ki so bili prepričani, da bo Beograd klonil pod pritiski Informbiroja. Allen je Payarta, ki je služboval tudi v Moskvi, vzel v obrambo z razlago, da je največja hiba vseh diplomatov, ki so službovali dalj časa v neki državi, da so velikokrat precenjevali njeno moč. Veleposlanika Allena je najbolj skrbela morebitna spremenjena politika Kremlja do Beograda, kar je Kardelj takoj zanikal. Kardelj je ameriškega veleposlanika prepričeval, da naj bi politično vodstvo iz Kremlja popolnoma izgubilo stik tako s svojim kot tudi z ostalimi narodi Vzhodne Evrope in ne samo s FLRJ.²⁶

PREDVIDEVANJA V PRIMERU NAPADA NA FLRJ

Ameriški obveščevalci so ocenjevali, da bi za uspeh sovjetskih kopenskih sil zoper jugoslovanske oborožene sile morala SZ na meji s FLRJ zbrati vsaj 15 divizij ali več. Skupni obveščevalni odbor britanske vlade je npr. ocenjeval, da bi se to število divizij morala povečati v drugi fazi vojne na 30 divizij, da bi lahko uspešno očistili domačega »sovražnika« z gorskih območij, kamor naj bi se ta po njihovih predvidevanjih umaknil. Britanci so prav tako računali na antipatijo Jugoslovancev do sovjetske okupacije, zaradi česar bi se ti bili primorani pri zaščiti komunikacijskih poti po Jugoslaviji soočiti z napadi²⁷ partizanov oziroma jugoslovanskih gverilcev. Med drugo svetovno vojno so

25 ARS, SI AS 1277, 30, dosje XXII/1949, depeše SSIP, 121, Kosanović za Kardelj, material štev. 2211, Washington, 24. 12. 1949.

26 ARS, SI AS 1277, 31, dosje XXIII/1950, depeše SSIP, 3, Zapiski Slavena Smolake o pogovoru med Kardeljem in Allenom, material štev. 1760, 21. 1. 1950.

27 V okvirju priprav na obrambo države je bil Vukmanović - Tempo imenovan za vrhovnega poveljnika partizanskih enot FLRJ. Njegova naloga bi bila, da v primeru sovjetskega napada organizira partizanski upor na evakuiranih območjih države in tako zagotovi nadaljevanje oboroženega boja globoko v sovražnikovem zaledju (Vukmanović - Tempo, 1982, 78).

Nemci za to nalogo po britanskih ocenah namenili okoli 15 svojih divizij. V CIA so bili prepričani, da je postala »odstranitev« Tita kot simbola komunistične alternative in njegovih najbližjih sodelavcev ena od temeljnih prioritet sovjetske zunanje politike. Da je vodstvu takratne KPJ grozila tudi likvidacija, naj bi po besedah Dedijerja izjavil Kardelj že 27. marca 1948, ob prejetju prvega pisma. Ob tem naj bi Kardelj tudi dejal, da »iz tega ni vrnitve« in da jih bo Vzhod kmalu razglasil tudi za fašiste. Američani so na jugoslovanskih tleh predvideli intenziviranje naslednjih aktivnosti: 1) sabotaže in možnost atentata na voditelje FLRJ; 2) vojaške grožnje; 3) spodbujanje manjšinskih in separatističnih problemov, kar bi lahko bil vzrok za notranje napetosti; 4) povečano propagandno kampanjo. Omenjene aktivnosti in strah pred sovjetsko vojaško invazijo so po mnenju zgodovinarja Perišića ključni razlogi za ukrepe, ki jih je sprejela takratna KPJ zoper t. i. informbirojevce, tudi ustanovitev taborišča na Golem otoku. Beograd je širjenje groženj in vojne psihoze med prebivalstvom obravnaval kot informbirojevsko delovanje.²⁸ Propagandi SZ na jugoslovanskih tleh je bila v veliko pomoč peta kolona, ki je širila parole v stilu »Rusija je velika, a Jugoslavija majhna« ali pa »kaj bodo rekli Rusi, ko pridejo« (Terzić et al., 2015, 581). Z idejo o izolaciji Stalinovih simpatizerjev oziroma domače pete kolone se je po navajanju Dedijerja ukvarjala takratna politična elita FLRJ. V zvezi s tem naj bi Kardelj v nekem pogovoru s Titom povedal tudi naslednje: »Če mi ne odpremo taborišča, bo Stalin spremenil celotno Jugoslavijo v eno grozno taborišče« (Dedijer, 1984, 464).

Ko je še uradno prišlo do prekinitev vseh odnosov med FLRJ in državami vzhodnega bloka, so Američani pripravili oceno vojaškopolične situacije sprtih strani. FLRJ naj bi imela takrat na razpolago okoli 35 pehotnih divizij s 400.000 vojaki in 400 tanki. Enako število divizij, ki naj bi jih imela takratna FLRJ na razpolago, je omenil tudi jugoslovanski veleposlanik Vladimir Popović v ZDA na sestanku, ki ga je imel z ameriškim senatorjem Robertom Taftom. Na drugi strani naj bi imele sosednje države vzhodnega bloka pripravljenih okoli 25 pehotnih divizij s približno 350.000 vojaki in 500 tanki. Razen terena na severu ob rekah Donava in Tisa, ki je bil večinoma raven, je imela FLRJ po ameriški oceni dobre možnosti za obrambo z uporabo naravnih preprek. V Washingtonu je vladalo prepričanje, da vojske držav sovjetskega bloka niso bile sposobne same izpeljati vojaške akcije zoper Tita brez izdatne pomoči Rdeče armade – to je še posebej veljalo v primeru prodora njihovih oklepnih sil skozi Vojvodino. Po pisanju Aleksandra Životića bi se za uspešen napad na FLRJ moralo še dodatno angažirati vsaj 25 do 30 sovjetskih divizij s konkretno podporo letalstva in oklepnih sil. Po njegovem mnenju leta 1949 nobena od sovjetskih satelitskih držav ni imela zmogljivosti za dolgotrajno vojaško agresijo na FLRJ. Sovjetski vojaški svetovalec v Bolgariji, general Petruševski, je ocenil, da Bolgari

28 CIA FOIA, Significance of Recent Intensified Soviet Action against Tito, datum nastanka dokumenta ni znan, datum distribucije: 5. 10. 1949, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-01617A000700230002-4.pdf> (zadnji dostop: 2023-04-08); TNA FO 371/88301, RY 1192/9G, Allied military supplies to Yugoslavia – In Support of Allied war Strategy, 5. 5. 1950; prim. Dedijer (1969, 231); Previšić (2021, 73–74).

zaradi neustrezne oborožitve ne bi zmogli sodelovati v sodobnem bojevanju za daljše obdobje. Podobne omejitve so veljale za Madžare in Romune, ki so se soočali tudi s problemom »zastarelega« častniškega kadra, ki bi ga bilo treba nadomestiti z mlajšimi častniki iz delavsko-kmečkih družin, da bi vojska postala bolj proletarska (Životić, 2022, 115–117).²⁹ Sicer pa je »neodvisna« FLRJ zaradi svoje strateške lege in še zlasti vojske po mnenju Jožeta Pirjevca služila kot ščit za obrambo interesov Zahoda v Sredozemlju ter širšem prostoru Afrike (Pirjevec, 2020, 348).

Po oceni britanskega ministrstva za obrambo stanje jugoslovanske vojske ni bilo tako pozitivno ocenjeno kot v ameriških poročilih. Tito naj bi sredi leta 1950 razpolagal z največ 240.000 vojaki, razporejenimi v 30 pehotnih in 3 oklepne divizije, ki pa niso bile vojno preizkušene in so služile zgolj propagandi. Britanci so menili, da lahko FLRJ zaradi slabega vzdrževanja in pomanjkanja rezervnih delov sestavi največ dve bojno sposobni oklepni brigadi.³⁰ Pri tem ne smemo spregledati letnega poročila z oznako *zaupno*, ki ga je Peake pripravil 27. januarja 1950 za britansko zunanje ministrstvo. Posebej zanimiva je njegova ocena, da naj bi jugoslovanska vojska še jeseni 1949 štela kar 315.000 mož. Primerjava s poročilom britanskega ministrstva za obrambo se zdi neverjetna; v nekaj mesecih naj bi se število vojakov zmanjšalo za 75.000, medtem ko je ocena stanja vojaške opreme ostala enaka (Jarman, 1997, 129). Da je bilo takratno oboroževanje na vrhu prioritete listi vseh vpletenih držav, pričajo uradni podatki iz leta 1950. Za kako skokovit preobrat pri denarnih investicijah takratne FLRJ v vojaško industrijo je dejansko šlo, lahko ugotovimo s primerjavo števil pred in po resoluciji Informbiroja. Po navajanju Peze so investicije Beograda v vojaško industrijo leta 1947 znašale 465 milijonov, leta 1948 4.176 milijonov, 1949. leta 13.726 milijonov, leta 1950 16.951 milijonov, največ pa leta 1951, ko je ta številka znašala 19.179 milijonov takratnih jugoslovanskih dinarjev. V letu 1950 bi naj prišlo tudi do drastične kršitve mirovne pogodbe, podpisane v Parizu s strani bivših »partneric« poražene Nemčije. Po mirovni pogodbi je bilo Bolgariji dovoljeno imeti 65.000 vojakov, a je bilo to število po pisanju časnika *The New York Times* precej večje – 130.000 mož. Tudi Madžarska je imela pod orožjem precej večje število vojakov, kot je določala mirovna pogodba, medtem ko je Romunija z dovoljenih 138.000 mož dvignila to število na 250.000. Tako naj bi sovjetske satelitske države, ki so mejile na vzhodno mejo takratne FLRJ, skupaj imele okoli 510.000 mož. Mesec dni po objavljenem članku v časopisu *The New York Times* je sledila, kot piše Pirjevec, nova presoja situacije v državi, ki jo je Tito ocenil kot kritično, saj naj bi Sovjeti v kratkem uporabili svoje satelitske države, ki so jih pospešeno oboroževali, zoper FLRJ.³¹

29 CIA FOIA, Estimate of the Military-Political Situation With Respect to the Yugoslav-Cominform Rift, datum nastanka dokumenta ni znan, datum distribucije: 20. 10. 1949, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R003500690001-1.pdf> (zadnji dostop: 2023-04-18); ARS, SI AS 1277, t. e. 31, dosje XXI-II/1950, depeše SSIP, 42, Vladimir Popović za Tita in Kardelja, material št. 1540, Washington, 4. 12. 1950

30 TNA FO 371/88301, RY 1192/9G, Allied military supplies to Yugoslavia, 11. 4. 1950.

31 *The New York Times*, 9. 11. 1950: 3 Satellites held over arms limit, 12; prim. Pezo (1989, 37); Pirjevec (2020, 347).

»ČE DRUGAČE NE BO MOGOČE, SE BO POTREBNO ZANESTI NA
LASTNE SILE IN NAPADALCE PRIČAKATI Z MANJ OROŽJA,
A Z NEDOTAKNJENIM MORALNIM KAPITALOM« – TITO

13. februarja 1951 sta bila na obisku v Beogradu pri Kardelju in Titu ameriški pomočnik zunanjega ministra George Perkins in veleposlanik Allen. Po mnenju Američanov napada še ni bilo pričakovati, saj vojaške enote vzhodnega bloka naj ne bi imele dovolj visoke bojne pripravljenosti, ki bi omogočila uspešnost tovrstne akcije. Hkrati so menili, da bi tak napad satelitskih držav lahko sprožil iskro spopada širših dimenzij, kar pa SZ naj ne bi bilo pogodu. Kardelj se je načeloma strinjal s stališči obeh gostov in dodal, da je treba Kremlju jasno nakazati, da v primeru FLRJ ni mogoče govoriti o lokaliziranem napadu. Med sestankom naj bi se omenjala tudi možnost ponovne oborožitve Zahodne Nemčije, pri čemer je Kardelj izpostavil občutljivo javno mnenje do tega vprašanja v Evropi. Čeprav se je Perkins strinjal s Kardeljevim stališčem, pa je vztrajal pri povedanem. V Zahodni Nemčiji so bili namreč prepričani, da se je bolje oborožiti brez združitve obeh Nemčij kot pa združiti državo brez orožja, saj bi v tem primeru celotna Nemčija postala lahek plen za SZ. Ta tema je vodila k debati o obrambni sposobnosti FLRJ, ki je nujno potrebovala orožje. Kardelj je dal jasno vedeti, da je velik del orožja in opreme v lasti vojske plod domače industrije in da bi bili v primeru izbruha vojne primorani prositi za orožje tam, kjer bi ga lahko čim prej dobili, tj. pri ZDA. Perkins je v slogu spretnega diplomata izkoristil Kardeljevo iskrenost in jo obrnil v prid Washingtonu. Dobava orožja naj ne bi bila otežena, če bi FLRJ ameriškim kongresnikom podala izjavo, v kateri bi jasno pisalo, na kateri strani bi se borila v primeru izbruha vojne. Kardelj je velikodušno ponudbo ZDA gladko zavrnil s kratko obrazložitvijo, da je tudi v njihovem interesu pomagati državi v stiski. Perkins je še vedno vztrajal, da mora vsaka pomoč, tudi ekonomska, skozi kongres in da bi takšna izjava olajšala marsikaj. Kardelj je nadalje ameriškima odposlancema pojasnil razloge za neomajna stališča. FLRJ je bilo namreč strah, da bi SZ takšno izjavo lahko tolmačila kot nevarnost, saj bi se Beograd s pomočjo njihove propagande zlahka prikazal kot del protisovjetske zarote, kar bi bila samo voda na mlin Kremlju, ki je želel na vsak način demonizirati tukajšnje vodstvo,³² še dodatno tudi pred satelitskimi državami vzhodnega bloka. Prav tako bi lahko prišlo do težav v notranji politiki FLRJ – prebivalstvo bi tak preobrat, glede na takratno politiko nevtralnosti, težko razumelo.³³

32 Sovjetski maršal Vorošilov naj bi po pisanju Dedijerja od Stalina dobil nalogo, da obišče sleherno vzhodnoevropsko prestolnico z namenom, da oblati uradno politiko Beograda po resoluciji Informbiroja. Ob njegovem obisku madžarske prestolnice 22. avgusta 1949 naj bi, med drugim, tudi dejal: »Žalostna je usoda sedanjih voditeljev Jugoslavije, teh beguncev iz tabora socializma in demokracije v tabor kapitalizma in reakcije. Ti izdajalci socializma obnavljajo v svoji deželi kapitalistično ureditev, odpravljajo demokratične pridobitve jugoslovanskega ljudstva in uvajajo v deželi krvav fašistični teror« (Dedijer, 1969, 252).

33 ARS, SIAS 1277, t. e. 31, dosje XXIV/1951, depeše SSIP, 15, zapis razgovora Tita in Kardelja s Perkinsom in Allenom, material št. 15, Beograd, 13. 2. 1951; CIA FOIA, Conversations with Tito and Kardelj, 15. 2. 1951, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-01617A006100070010-2.pdf> (zadnji dostop: 2023-04-29).

Še istega dne je v popoldanskih urah sledil sestanek Perkinsa pri Titu. Pogovor je imel skoraj identičen vzorec kot pri Kardelju. Po mnenju Tita je imela SZ glede FLRJ v rokah škarje in platno, pretila pa je še večja nevarnost, saj bi »lokalni« spopadi lahko prešli v mednarodni vojaški spopad širših razsežnosti in bi vodili celo do nove svetovne vojne. Tito je ameriškima odposlancema še enkrat poudaril, da ne pride v poštev noben sporazum, ki bi bil pogojen z neko izjavo ali politično obvezo. Do oborožitve bi prišlo samo v primeru napada in ko bi bilo popolnoma jasno, kdo je agresor. Perkins je peljal pogovor v smeri dobave vojaške opreme prek kongresa, Tito pa je odgovoril, da mednarodna aktivnost, ki bi zmedla narode FLRJ, ne pride v poštev. Pogovor je zaključil z revolucionarnim besednjakom, da državi pač ne bo ostalo nič drugega, kot da se zanese na svoje lastne sile in tako pričaka napadalce z manj orožja ter nedotaknjenim moralnim kapitalom. Na pogovorih, ki so jugoslovanski strani veliko obetali, ni bilo dorečeno nič, razen majhne količine orožja za potrebe šolanja.³⁴ Slabih deset dni (22. februarja 1951) po Perkinsonovem obisku je Tito »obljubil« veleposlaniku Allenu, da bo JA v primeru vojne (če bi Rdeča armada napadla Zahodno Nemčijo, Italijo preko Avstrije ali Grčijo) stopila na stran zveze NATO, vendar pa izkušeni diplomat Titu, glede na morebiten razplet tovrstnega scenarija, ni najbolj verjel (Bekić, 1988, 262–263; Dimitrijević, 2006, 244).

WASHINGTONSKI SESTANEK

FLRJ je imela na Balkanu izjemen strateški položaj, zato so v Washingtonu zaključili, da bi bilo FLRJ zelo dobro imeti za zaveznico oziroma nevtrarno državo v odnosu do Zahodu naklonjenih Avstrije, Italije in Grčije. Do Zahoda »nevtrarno-zavezniški« status Beograda bi tako Moskvi zaprl dostop do Jadrana in Sredozemlja (Jakovina, 2002, 37–38). Slab mesec po obisku Perkinsa v Beogradu je prišlo 1. marca 1951 na sedežu britanskega veleposlaništva v Washingtonu do neformalnega srečanja med ameriškimi in britanskimi predstavniki, glavna tema pa je bila poenotenje stališč v primeru vojaške agresije SZ in njenih satelitov na FLRJ. Prisostvovali so britanski diplomat Oliver Franks, ameriški general Omar Bradley, George Pirie, Paul Nitze in Bernard Alexander Brocas Burrows. Podlaga za dogovarjanje je bila depeša ameriškega veleposlanika v Moskvi Alana Goodricha Kirka, ki je ocenjeval, da je podpora zahodnih sil Beogradu v primeru vojaškega napada zelo nejasna. Menil je, da bi lahko zaradi nejasnih stališč v Moskvi prišli do napačnega zaključka, da so na Zahodu glede vojaške agresije na FLRJ neenotni, kar bi lahko bil zanje dodaten argument za začetek vojaške intervencije.³⁵ Po pisanju Dedijerja je bil Kirk tudi mnenja, da predstavlja odstranitev Tita enega od ključnih zunanje-političnih ciljev Moskve (Dedijer, 1984, 440). General Bradley je na sestanku razpravljal o možnostih zahodne intervencije v primeru napada na FLRJ, vključno z vojaško podporo ali delovan-

34 ARS, SIAS 1277, 31, dosje XXIV/1951, depeše SSIP, 15, zapis razgovora Tita in Kardelja s Perkinsom in Allenom, material št. 15, Beograd, 13. 2. 1951.

35 TNA FO 371/95471, RY 1023/41G, Politics – Military discussions on Yugoslavia – 1st of March, covers record's of the ambassador's talk with general Bradley & mr. Nitze, 3. 3. 1951.

jem zunaj FLRJ in vključitvijo Grčije. Razpravljali so o odločitvah na ravni Organizacije združenih narodov (OZN), NATO ali v pogovorih med ZDA, Veliko Britanijo in Francijo. Britanci so presodili, da je vojaški napad na FLRJ v naslednjem letu malo verjeten, a niso izključili faktorja presenečenja, če bi Sovjeti želeli vojno večjih razsežnosti. Američani so glede agresije zagovarjali že dlje časa znano stališče, da bi napad satelitskih držav potisnil slabo oboroženo JA relativno hitro na teritorij Bosne in Hercegovine, kjer bi se v goratih predelih ob zunanji oskrbi bilo mogoče gverilsko bojevati dalj časa. Udeleženci sestanka so soglašali, da je treba razmisliti tudi o vlogi Albanije in Grčije, saj bi si napadena FLRJ verjetno želela strateško zaščititi bok z vdorom v Albanijo, kjer pa bi, po Franksovih besedah, trčili ob grške interese v južnem delu Albanije. Če bi JA vdrla v Albanijo, bi vanjo zelo verjetno vdrla tudi Grčija, pri čemer so od Aten pričakovali, da bi v primeru napada satelitskih držav na FLRJ namestili vojsko na meji z Bolgarijo. Peake je bil prepričan, da so se v Sofiji dobro zavedali grško-turške grožnje, zato bi od njenih 11 razpoložljivih divizij lahko v napadu na FLRJ sodelovale največ štiri. Bradley in Nitze sta se strinjala z britansko oceno o pomembnosti vprašanja, pri čemer je tudi Bradley pričakoval morebiten jugoslovanski vdor v Albanijo. Udeleženci washingtonskega srečanja so soglašali, da bi bilo koristno ohraniti zaveznico Grčijo v primeru vojaškega spopada na FLRJ nevtralnno, grški prispevek pa bi bil zgolj strateška uporaba pristanišč in, kar je bilo še posebej pomembno, v primeru napada bi obramba FLRJ potekala pod okriljem OZN.³⁶

Na washingtonskem sestanku so se izogibali dogovarjanju o kopenskem vojaškem posredovanju zahodnih zaveznic v FLRJ. Britanske oblasti, vojaške oblasti in zunanje ministrstvo so se tako nagibali k dobavi orožja³⁷ in opreme Beogradu, vojaško posredovanje pa omejili le na zračne napade na cilje v Jugoslaviji in v sovjetskih satelitskih državah, izključili pa so možnost jedrskega napada. Britanska in ameriška stran sta soglašali, da uporaba zavezniških zračnih sil v primeru napada satelitskih držav na FLRJ ne bi bila omejena zgolj na jugoslovanski teritorij. V ZDA si namreč niso znali predstavljati podobne napake kot v Koreji, kjer so bile zračne akcije omejene samo na korejsko ozemlje. Taktične zračne akcije bi se odvijale v Jugoslaviji, strateške zračne akcije pa na ozemlju satelitskih držav. Strateški zračni napadi bi lahko bili izvajani iz Združenega kraljestva, Italije, Nemčije ali Francoske Severne Afrike – zagotovitev letalskih baz bi bil najprimernejši prispevek sil OZN, ki bi sodelovale v akciji. Razmišljalo

36 TNA FO 371/95471, RY 1023/41G, Politics – Military discussions on Yugoslavia – 1st of March, covers record's of the ambassador's talk with general Bradley & mr. Nitze, 3. 3. 1951; prim. Bekić (1988, 257, 262).

37 Po navajanju Peza je vlada takratne FLRJ začela s prvimi resnimi razgovori glede dobave orožja v Washingtonu konec leta 1950. Istočasno sta se ameriški zahodni partnerki Velika Britanija in Francija zavezali nuditi pomoč v pretežno nemškem orožju še iz časa druge svetovne vojne. Washington naj bi v začetni fazi razgovorov Beogradu ves čas dopovedoval, da je odločitev ameriškega kongresa tista, ki bo dala zeleno luč dobavi večje količine ameriškega orožja. Leta 1951 je sledil obisk jugoslovanskega generala Koče Popovića v ZDA, ki je trajal mesec dni (od 15. maja do 16. junija 1951). Celoten obisk je bil namenjen obisku njihovih vojaških enot, letališč, vojaških poligonov, pristanišč in tovarn za proizvodnjo orožja. Sporazum o ameriški pomoči Jugoslovanom v oborožitvi je bil podpisan 14. novembra 1951 in je veljal do 12. decembra 1957. V teh šestih letih je FLRJ od ZDA prevzela vojaško oborožitev in ostali material v takratni vrednosti 749,6 milijonov ameriških dolarjev (Pezo, 1989, 47–49).

se je tudi o uporabi letalonosilk, a so obstajali določeni pomisleki zaradi majhne širine Jadrana in morebitne prisotnosti sovražnikovih podmornic. V skupni akciji zahodnih sil bi bil zelo pomemben prispevek Italije, če bi dala v uporabo letališki kompleks v Foggii, pod poveljstvom generala Eisenhowerja, in brez omembe, za kakšen namen bi uporabljali letališče. Po besedah generala Bradleyja je bilo ameriško stališče glede kopenskih sil takšno, da teh niti približno ne bi bilo veliko in da so nujne zračne akcije zoper agresorja. Tistih nekaj simboličnih kopenskih sil na terenu s strani OZN, omenil je ameriški in britanski polk, ki bi ju lahko priključili jugoslovanski vojski, bi bilo namenjenih pretežno za politične cilje. Kar se tiče dobave orožja Titovi vojski, je bilo po Bradleyjevem mnenju bolje dostaviti orožje tistim ljudem,³⁸ ki bi dejansko streljali proti »komunistom«, kot pa jih dati v skladišče za prihodnjo uporabo. Obstajala je tudi možnost nasprotnega učinka glede oboroževanja; če je bil namen SZ sprožiti napad satelitskih držav proti FLRJ v določenem času, bi lahko zgodnje opremljanje te z zahodnim vojaškim materialom zgolj pospešilo to akcijo. Na voljo je bilo več vrst pomoči; ena je bila tajna vojaška pomoč z dobavo opreme, druga bi bili štabni pogovori s FLRJ, tretja bi bila odkrita dobava opreme. Vsa ravnanja Zahoda bi morala biti odvisna od Titovih želja. Oliver Franks je pričakoval, da bodo jugoslovanske potrebe v veliki meri presegale to, kar je na voljo. Ob vsem tem se je ves čas pojavljalo vprašanje, ali je mogoče upočasniti opremljanje sil zveze NATO, da bi oskrbeli Titovo vojsko. V izogib resni oslabitvi bi vojaško opremljanje Jugoslavije terjalo kar precej časa. General Bradley je soglašal s to oceno in dejal, da po njegovem mnenju »pipe«, ki vodi v FLRJ, ne bi smeli odpreti v tolikšni meri, da bi resno oslabili pretok do drugih območij, vse dokler do napada dejansko ne bi prišlo. Moralni učinek, četudi majhnih dobav, pa bi bil velik.³⁹ Britanska vlada je menila, da je pri pomoči FLRJ potrebna previdnost, da ne bi Beograd preveč zahteval, če bi ga Zahod spodbudil k prošnji za orožje. Pomoč bi morala biti prilagojena jugoslovanskim razmeram. London je vztrajal, da se orožje ne bo poslalo tako dolgo, dokler ne bo opravljena temeljita preiskava o dejanskih potrebah JA s strani kompetentnih posameznikov.⁴⁰

Kuljić v zvezi z vojaško pomočjo navaja, kako je Tito junija 1951 pojasnil partijskemu vrhu svojo politiko glede tega vprašanja. Menil je, da bo FLRJ prišla do orožja predvsem zaradi nasprotij med Zahodom in Vzhodom, pri čemer je ocenil, da je bila SZ agresivnejša od Zahoda (Kuljić, 2024, 111). Po pisanju črnogorskega zgodovinarja Ivana Lakovića je ena od razprav v ameriškem senatu o vojaški pomoči FLRJ razkrila celoten ameriški finančni pragmatizem glede tega vprašanja. Eden od senatorjev je poudaril, da letni stroški vzdrževanja ene ameriške divizije na evropskih tleh narastejo do 176 milijonov ameriških dolarjev, zato naj bi pomoč Jugoslaviji v višini 38 milijonov ne predstavljala znatnega

38 Bradley je tudi menil, da če bi bila tako velika vojska, kot je bila takrat jugoslovanska, na njihovi strani, bi jim to lahko bilo samo v veliko korist (Jakovina, 2002, 38).

39 TNA FO 371/95471, RY 1023/41G, Politics – Military discussions on Yugoslavia – 1st of march, covers record's of the ambassador's talk with general Bradley & mr. Nitze, 3. 3. 1951.

40 TNA FO 371/88301, RY 1192/7G, Strategic implications of giving military aid to Yugoslavia; Draft comments on the State departments memorandum, 19. 4. 1950.

bremena za ameriške davkoplačevalce. To še posebej velja ob ugotovitvi, da ta znesek vključuje »paket« več deset jugoslovanskih divizij, ki bi jih v primeru vojne lahko imeli na svoji strani. Ne glede na številne pomisleke glede dobave orožja Beogradu so na koncu lahko Jugoslovani z ameriško vojaško pomočjo v približno desetih letih na novo opremili okoli osem od sedemindvajsetih jugoslovanskih pehotnih divizij (Laković, 2006, 39; Batty, 2015, 288). Da takratna FLRJ ni dobila še večjih količin orožja, se je s strani zahodnih držav najpogosteje opravičevalo z ameriško angažiranostjo na Korejskem polotoku (Pezo, 1989, 49). Večji del takratnega sveta, vključno z Beogradom, je vojaške aktivnosti Krem-lja na Korejskem polotoku interpretiral kot pripravljenost, da pošlje ideološko poslušne satelite v agresivne operacije na vse konce takratnega sveta. Številni so pričakovali, da bo Jugoslavija naslednja (Jakovina, 2003, 291).

S sestanka je mogoče razbrati, da takrat nobena od vpletenih držav ni bila resno pripravljena predlagati ali celo sprejeti kakršnih koli zavezujočih mednarodnih obveznosti glede operativnih vprašanj, ki bi jih lahko prinesla agresija na FLRJ. Razprave o možnih ukrepih so sestanek peljale v zastoje.⁴¹

AKTIVNOSTI V ZDRUŽENIH NARODIH IN OBOROŽITEV

Britanski veleposlanik Franks je v zvezi z aktivnostmi Združenih narodov v primeru napada na FLRJ utemeljeno predvideval, da bodo Sovjeti v Varnostnem svetu OZN resolucijo blokirali z vetom, zato so razmišljali v drugo smer: da poskusijo z resolucijo Skupščine OZN, ki bi obsodila morebitno agresijo in priporočila pomoč FLRJ. Ker pa bi sprejetje takšne resolucije lahko trajalo dalj časa, so imeli namen, če bi se vojaški dogodki odvijali zelo hitro, začeti takojšnjo podporno akcijo, to pa v skladu z 51. členom Ustanovne listine OZN, ki je določal neodtujljivo pravico do individualne in kolektivne samoobrambe. Nitze se je strinjal z splošnim stališčem, da se izvede akcija pod okriljem OZN, vendar pa Američani niso razmišljali o akciji po 51. členu, zato so se odločili zadevo čim prej proučiti. V Washingtonu so britanskim zaveznikom predlagali, naj v primeru napada na FLRJ v Londonu prevzamejo iniciativo v OZN, saj je šlo primarno za evropski problem. Udeleženci sestanka so razmišljali, da bi k vojaški akciji povabili tudi članice NATO – Francijo, Belgijo, Italijo in Nizozemsko.⁴²

Zgodovinar Darko Bekić je ocenil, da je sestanek na britanskem veleposlaništvu v Washingtonu predstavljal prelomno točko v smislu morebitnega vključevanja FLRJ v obrambne načrte Zahoda. Najpomembnejši rezultat tega sestanka pa je bilo spoznanje Washingtona in Londona, da je nastopil skrajni čas, da so Beogradu ponudili možnost za dogovarjanje o skupnem strateškem načrtovanju (Bekić, 1988, 363).

41 TNA FO 371/95471, RY 1023/41G, Politics – Military discussions on Yugoslavia – 1st of march, covers record's of the ambassador's talk with general Bradley & mr. Nitze, 3. 3. 1951.

42 TNA FO 371/95471, RY 1023/41G, Politics – Military discussions on Yugoslavia – 1st of March, covers record's of the ambassador's talk with general Bradley & mr. Nitze, 3. 3. 1951.

Medtem je na jugoslovanskih mejah z državami Informbiroja prihajalo do nenehnih incidentov,⁴³ o čemer so tekli pogovori tudi na sestanku med Titom in britanskim veleposlanikom Peakom na Brionih 12. avgusta 1951. Jugoslovanski vodja je v dvournem sestanku britanskemu diplomatu potožil, da se je na meji s sovjetskimi satelitskimi državami odvijala majhna vojna.⁴⁴ Sicer pa je bilo leta 1951 glede na podatke iz statističnega pregleda obmejnih incidentov z državami Informbiroja največ incidentov na meji z Madžarsko (793), sledila je meja z Romunijo (432). Na meji z Bolgarijo je bilo zabeleženih 186 incidentov, na meji z Albanijo pa 106. Skupaj je bilo incidentov na meji leta 1951 okoli 1.571, kar je bilo v primerjavi z letom 1950, ko je bilo zabeleženih okoli 936 incidentov, za 635 incidentov več (Bekić, 1988, 219, 223).

Sestanku, ki ga je imel Tito s Peakom, je sledil še sestanek z ameriškim demokratskim senatorjem Blairom Moodyjem. Za začetno presenečenje gosta iz ZDA je poskrbel sam Tito, ko je izjavil »da bo Jugoslavija vedno na strani ZDA, če se bo ona borila za mir in neodvisnost narodov«, na kar mu je Moody odgovoril z »zelo dobro«. Mladega ameriškega senatorja je zanimala predvsem situacija na vzhodnih mejah FLRJ in ali se za provokacijami skriva želja Moskve, da izzove vojno. Tito ni bil takega mnjenja, saj bi za napad na FLRJ potrebovali številčnejšo vojaško silo. Pri obmejnih incidentih naj bi včasih prihajalo do takšnih situacij, da je državno mejo prestopilo do 40 tujih vojakov, zaradi česar je nemalokrat prišlo tudi do strelskih obračunov. Njihov namen naj bi bil ves čas infiltrirati »informbirojevske elemente«, s tem pa vnesti nemir⁴⁵ na teritorij FLRJ. Sicer pa naj bi bil Tito prepričan, da si Sovjeti niso želeli izzvati takšne napetosti, ki bi peljala k začetku splošne vojne. Glede na izkušnje, ki jih je imel z njimi, je vedel, da gleda Moskva na situacijo v svetu z realnimi očmi in da ne bodo začeli vojne, če uspeh ni stoddostno zagotovljen. Kljub temu pa je še vedno dopuščal možnost, da bi Sovjeti v želji po lokalnem uspehu napačno ocenili dejansko situacijo. To, da so imele ZDA takrat v posesti atomsko bombo, je bil zgolj eden od dejavnikov, zakaj Sovjeti niso sprejeli odločnejših korakov v smeri splošne vojne. Največji adut jugoslovanskih vojaških sil je bila visoka stopnja morale v primerjavi s tisto na drugi strani vzhodne meje, ki je bila porazna. Dedijer je tako npr. trdil, da bi se v primeru ruskega napada jugoslovanski narodi borili tako, kot so se borili proti Nemcem, medtem ko je Moša Pijade opozarjal na omahovanje, ki bi lahko bilo v trenutku agresije na FLRJ tudi usodno. Po pisanju Petranovića je bila prav enotnost narodov FLRJ in KPJ ključna za to, da Stalin ni vojaško ukrepal zoper Tita. Stalin naj bi stalno zamujal, zaradi česar je jugoslovansko vprašanje postalo tudi svetovno; enostranska vojaška akcija naj

43 Zgodovinar Ivo Banac piše, da so napetosti na meji med FLRJ in sovjetskimi satelitskimi državami izzvale skupaj 7.811 incidentov, v katerih je bilo ubitih 17 jugoslovanskih graničarjev (Banac, 1990, 130).

44 AJ 836, K-3, I-2-A/136, Prijem ambasadora Velike Britanije Čarlsa Pika kod maršala Tita, 12. 8. 1951.

45 Beograd je na podlagi analize taktike Informbiroja menil, da SZ ni pravilno ocenila situacije v FLRJ in se je zmotila glede enotnosti znotraj KPJ. Njihov poskus ustvarjanja frakcije znotraj KPJ in izolacije Titovega vodstva se je izjalovil (Terzić et al., 2015, 580).

bi postajala zoper FLRJ vedno bolj neizvedljiva. Tito je videl največje težave zgolj pri najmodernejši oborožitvi, ki so jo imele sovjetske satelitske države v primerjavi z arzenalom FLRJ na pretek. Oborožitev takratne JA je bila pretežno sovjetskega, češkoslovaškega in nemškega izvora. Tito je dal senatorju Moodyu iz ZDA na sestanku jasno vedeti, da bi lahko bilo leto 1951 glede oborožitve za narode Jugoslavije ključno. Sestanek je zaključil z besedami, da bi Sovjeti s svojimi sateliti napadli FLRJ in likvidirali njeno vodstvo že leta 1948, če bi vedeli, da sta stanje v jugoslovanski vojski in njen borbeni zagon na nižji ravni. Njegove besede je po pisanju Životića posredno potrdil tudi sovjetski maršal Žukov ob svojem prvem obisku FLRJ leta 1957. Po njegovem mnenju je bila takratna jugoslovanska vojska glede na bojno pripravljenost ena najboljših iz bloka socialističnih držav; parirala naj bi ji lahko samo še vojska Češkoslovaške. Prav to naj bi bilo v kombinaciji s splošno vojaško obveznostjo in gorato karakteristiko terena notranjosti FLRJ (BiH) eden od ključnih adutov pri morebitnem dolgotrajnejšem uporju zoper močnejšega agresorja.⁴⁶ Glede jugoslovanskih oboroženih sil in njihove percepcije s strani Američanov Lorraine Lees piše, da je Washington v takratnih jugoslovanskih oboroženih silah prepoznal največjo in najučinkovitejšo vojsko na Balkanu. Čeprav je bila jugoslovanska vojska po drugi svetovni vojni tehnično podhranjena, je častniški kader s svojim fanatizmom in številčnostjo uspešno nadomestil to pomanjkljivost (Lees, 1997, 3). Njene besede posredno potrjuje pisanje Vukmanovića - Tempa, ki je v letih 1948–1958 opravljal funkcijo člana Sveta za ljudsko obrambo – celotna država je bila prekrita z borci, ki so se bili pripravljeni po njegovem pisanju žrtvovati za svojo domovino. Njihova naloga naj bi celo bila, da smejo delovati samostojno, brez čakanja na ukaze (Rajović, 1970, 1168; Vukmanović - Tempo, 1969, 46–47).

Pozorno spremljanje dogajanja na Balkanu s strani Washingtona potrjuje tudi takratni ameriški državni sekretar Dean Acheson, ki je po poročanju *Slovenskega poročevalca* medije na začetku leta 1951 jasno opozoril, da bi vsak vojaški napad na FLRJ lahko ogrozil svetovni mir. Po njegovem mnenju je ameriško ravnanje pri obrambi Koreje jasno kazalo, kakšno bi bilo stališče ZDA v primeru sovjetske vojaške agresije in njenih satelitov na FLRJ.⁴⁷

Jugoslovanska diplomatska aktivnost je glede nabave zahodnega orožja svoj vrhunec doživela konec avgusta leta 1951, ko je Tita obiskal svetovalec ameriškega predsednika Trumana, Averell Harriman. Na tiskovni konferenci je Harriman opisal pogovore, ki sta jih imela s Titom na temo vojne in miru. Na novinarsko vprašanje glede oboroževanja v svetu nasploh je predstavnikom sedme sile dal vedeti, da sta se oba z maršalom strinjala, da je krepitev vojaške moči edini način za preprečitev izbruha nove vojne. Po njegovih besedah naj bi obstajala resna nevarnost, da bi Sovjeti napačno ocenili reakcijo oziroma more-

46 AJ 836, K-3, I-2-A/94, Prijem američkog senatora Blera Mudija kod maršala Tita, Brioni, 12. 8. 1951; Dedijer (1969, 232); Petranović (1988, 236); Životić (2015, 215–216).

47 Slovenski poročevalec, 15. 2. 1951: Napad na Jugoslavijo bi ogrožal svetovni mir, 1.

bitno pasivnost zahodnih držav v primeru njihovega napada na FLRJ. Ne glede na tovrstne pomisleke je bil Harriman še vedno prepričan, da so bili dogodki na korejskem polotoku dovolj velik argument Moskvi, da so se skoraj vse članice OZN uprle vojaški agresiji in da je varnostna negotovost zbližala takratni Zahod s Titovo FLRJ. Na več kot tri ure trajajočem sestanku so bili prisotni tudi ameriški veleposlanik Allen, jugoslovanski zunanji minister Edvard Kardelj, minister za industrijo Boris Kidrič in Aleksandar Ranković. Osrednja tema sestanka je bila ameriška vojaška pomoč, saj so gostitelji nujno potrebovali moderno zahodno orožje. Harriman je obljubil, da bo jugoslovanske želje prenesel ameriškemu predsedniku, a je odobritev vojaške pomoči v rokah ameriškega kongresa. Sicer pa je jugoslovansko vodstvo tudi na tem sestanku zagovarjalo svoje dotedanje stališče, da si Moskva pravzaprav ni želela začeti vojne večjih razsežnosti. Stalin naj bi po mnenju Beograda poskušal ustvariti ugodne pogoje za lokalno vojno. Po njihovem mnenju je bila takratna FLRJ eden od najpomembnejših ciljev njihove morebitne agresije.⁴⁸

Kremelj je imel, po besedah poveljnika madžarske pehote Bela Királyja, ki je leta 1956 emigriral v ZDA, pripravljen načrt za vojaški obračun s FLRJ. Glavnino napada bi tako vodili Sovjeti ob pomoči madžarske in romunske vojske. Po mnenju Királyja pa do agresije na FLRJ ni prišlo zaradi ameriške »brezkompromisne« intervencije v Koreji. V zvezi s tem Heuser piše, da se Királyeve trditve o možni vojaški invaziji na takratno Jugoslavijo lahko podprejo z večjim številom obveščevalnih poročil iz začetka leta 1951 (Banac, 1990, 131; Heuser, 1989, 158).

Kljub nevarnosti agresije na FLRJ je bilo po besedah diplomata Slavena Smodlake, ki je spremljal Harrimana na letališče, pri njem še vedno moč zaslediti kanček dvoma glede »iskrenosti« odnosov na relaciji Beograd-Moskva. Tik pred odhodom naj bi Harriman nepričakovano vprašal Smodlako, ali je prekinitev odnosov med SZ in FLRJ resnično dokončna. Smodlaka naj bi suvereno odgovoril, da je prekinitev ne samo enkratno, ampak stokratno dokončna. Na to naj bi se v ozadju z veliko dozo sumničavosti odzval ameriški veleposlanik Allen z besedami, da vsi ljudje v FLRJ ne mislijo tako.⁴⁹

Po pisanju zgodovinarja Jakovine je bil skepticizem glede resničnosti spora med Beogradom in Moskvo v ameriški administraciji prisoten še nekaj let. Celó Eisenhower je v poročilu Nacionalnemu svetu za varnost (NSC) opozoril, da bi lahko šlo pri t. i. poslabšanju odnosov zgolj za podel trik. Sicer pa takratni razkol v

48 AJ 836, K-3, I-2-A/95, Prijem ličnog svetnika predsednika SAD Avarela Harimana kod maršala Tita, (Brdo kod Kranja), 26. 8. 1951

49 AJ 836, K-3, I-2-A/95, Ambasada FNRJ Vašington, 28. 8. 1951; AJ 836, KMJ, K-3, I-2-A/95, Zabeleška o razgovoru druga Slavena Smodlake sa g. Averell Harriman-om, u nedjelju 26. augusta 1951 u 16 časova u automobilu od Bleda do aerodroma Ljubljana, 26. 8. 1951.

odnosih med FLRJ in SZ predstavlja po kasnejših ocenah⁵⁰ ameriške obveščevalne agencije CIA enega od najpomembnejših dogodkov znotraj komunističnega gibanja in prvi udarec sovjetskemu imperializmu (Jakovina, 2002, 30, 32).

ZAKLJUČEK

Prispevek analizira vojaško-politične razmere med FLRJ in SZ v letih 1948–1951, osredotočajoč se na posledice razkola z Informbirojem. Raziskava razkriva, kako se je FLRJ, soočena z resno vojaško in politično grožnjo, strateško prilagodila ter se uspešno orientirala proti Zahodu. Ključni obrambni ukrepi, kot so gradnja utrdb, priprava evakuacijskih načrtov in diplomatska zbližanja z Zahodom, so ne le ohranili neodvisnost države, temveč so tudi preprečili destabilizacijo širše regije. Zaključimo, da članek ponuja vpogled v izzive in rešitve, s katerimi se je FLRJ soočala v kontekstu hladnovojnih napetosti, ter osvetljuje posebnosti njenega položaja v povojni Evropi.

50 CIA FOIA, Discussion of Tito-Moscow Break, datum nastanka dokumenta ni znan, datum distribucije 4. 10. 1949, CIA-RDP80-00926A001500020004-1.pdf; CIA FOIA, General Political Situation – Yugoslavia, datum nastanka dokumenta ni znan, datum distribucije 20. 7. 1954, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A004500370009-6.pdf> (zadnji dostop: 2023-03-03).

CONTRIBUTION TO THE UNDERSTANDING OF SOVIET MILITARY-POLITICAL THREATS AND WESTERN AID TO YUGOSLAVIA IN THE PERIOD 1948–1951

Tomaž ČELIG

Razlagova ulica 2, 2000 Maribor, Slovenia

e-pošta: tomaz.celig@gmail.com

SUMMARY

In the period following World War II, the Federative People's Republic of Yugoslavia, under the leadership of Josip Broz Tito, experienced a pivotal moment in its history due to the split with the Cominform and the subsequent break in relations with the Soviet Union, leading to a profound military and foreign policy transformation in Belgrade. This period can be seen as a continuation of the rebellious pragmatic line that had already been outlined during World War II, when Yugoslav communists, in contrast to the Eastern Bloc countries, gained power almost independently through their own struggle. The realization that external powers, in this case the Soviet Union, could not simply dictate domestic or foreign policy decisions was crucial for Belgrade's strategic shift. Threats of a military attack from the Eastern Bloc forced the Federative People's Republic of Yugoslavia to seek aid and support, particularly military, from the West. These activities were particularly evident on the diplomatic front. This research reveals the complexity and dynamism of Yugoslav foreign policy, which Belgrade faced in its efforts to maintain its sovereignty. In this context, the Federative People's Republic of Yugoslavia gradually became an example of how to maintain a delicate balance between the superpowers. This shift and the steps taken by Belgrade are key to understanding Yugoslavia's role in international relations and its status during that period.

Keywords: Federative People's Republic of Yugoslavia, Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, diplomacy, Soviet Union, Cominform, threats, military attack, Western aid.

VIRI IN BIBLIOGRAFIJA

- AJ 836** – Arhiv Jugoslavije (AJ), fond Kancelarija maršala Jugoslavije (836).
- ARS, SI AS 1277** – Arhiv Republike Slovenije (ARS), Kardelj Edvard - Krištof (1926–1990) (fond SI AS 1277).
- CIA FOIA** – Central Intelligence Agency (CIA), Freedom of Information Act (FOIA). <https://www.cia.gov/readingroom/> (zadnji dostop: 29. 4. 2023).
- Borba**. Beograd, Borba, 1922–.
- Slovenski poročevalec**. Ljubljana, Slovenski poročevalec, 1938–1959.
- The New York Times**. New York, The New York Times Company, 1857–.
- The New York Times Magazine**. New York, The New York Times Company, 1896–.
- Banac, Ivo (1990)**: Sa Staljinom protiv Tita: informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu. Zagreb, Globus.
- Batty, Peter (2015)**: Titova velika prevara: kako je Tito zavajal Churchilla. Ljubljana, Nova obzorja.
- Bogetić, Dragan (2008)**: Jugoslavija u hladnom ratu. V: Dimitrijevič, Bojan B. (ur.): Istorija 20. veka, št. 2. Beograd, Institut za savremenu istoriju, 315–370.
- Bekić, Darko (1988)**: Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama 1949–1955. Zagreb, Globus.
- Ceh, Nick (2002)**: U.S. Diplomatic Records on Relations with Yugoslavia During the Early Cold War 1948–1957. New York, Columbia University Press.
- Đedijer, Vladimir (1969)**: Izgubljeni boj J. V. Stalina: 1948–1953. Ljubljana, Delo.
- Đedijer, Vladimir (1984)**: Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita – Treći tom. Beograd, Rad.
- Đimić, Ljubodrag (2010)**: Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1945–1956. Beograd, Ministarstvo spoljnih poslova.
- Dimitrijevič, Bojan B. (1999)**: Jugoslovenska armija 1948–1951 – u iskušenju sukoba. V: Kačavenda, Petar (ur.): Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine. Beograd, Institut za savremenu istoriju, 115–128.
- Dimitrijevič, Bojan B. (2006)**: Od Staljina do Atlantskog pakta: armija u spoljnoj politici Titove Jugoslavije 1945–1958. Beograd, Službeni list SCG.
- Goldstein, Ivo (2008)**: Hrvatska zgodovina. Ljubljana, Društvo Slovenska matica.
- Heuser, Beatrice (1989)**: Western “Containment” Policies in the Cold War: the Yugoslav Case: 1948–53. London – New York, Routledge.
- Hlevnjuk, Oleg (2021)**: Staljin – Život jednog vođe. Beograd, Arhipelag.
- Holzer, Jerzy (2002)**: Komunizam u Europi: povijest pokreta i sustava vlasti. Zagreb, Srednja Europa.
- Jakovina, Tvrtko (2002)**: Socijalizam na američkoj pšenici (1948–1963). Zagreb, Matica Hrvatska.
- Jakovina, Tvrtko (2003)**: Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene američke države: 1944–1955. Zagreb, Profil International – Srednja Europa.
- Jarman, Robert L. (ur.) (1997)**: Yugoslavia Political Diaries 1948–1965, Volume 4: 1949–1965. Cambridge, Archive Editions.

- Kržavac, Savo & Dragan Marković (1976):** Informbiro: kaj je to? Jugoslavija je rekla ne. Ljubljana, Komunist.
- Kuljić, Todor (2024):** Tito: sociološko-zgodovinska študija. Koper – Čentur, Založba Annales – Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategijo družbe, kulture in okolja.
- Laković, Ivan (2006):** Zapadna vojna pomoč Jugoslaviji 1951–1958. Podgorica, Istorijski inštitut Crne Gore.
- Lees, Lorraine M. (1997):** Keeping Tito Afloat: the United States and the Cold War. Philadelphia, Pennsylvania University Press.
- Petranović, Branko (1988):** Istorija Jugoslavije: 1918–1988. Knj. 3, Socijalistička Jugoslavija: 1945–1988. Beograd, Nolit.
- Pezo, Omer (1989):** Opremanje naoružanjem. Beograd, Vojnoizdavački centar.
- Pirjevec, Jože (2020):** Tito in tovariši. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Pirjevec, Jože (2015):** Soočenje kulturnih, državnih, geopolitičnih in ideoloških konceptov na stiku italijanskega in južnoslovanskega prostora (1848–1975). *Acta Histriae*, 23, 3, 377–392.
- Previšić, Martin (2021):** Zgodovina Golega otoka. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Rajović, Radošin (ur.) (1970):** Jugoslovenski savremenici: ko je ko u Jugoslaviji. Beograd, Hronometar.
- Repe, Božo (2023):** Karađorđevići in vladarska ideologija pri Slovencih. *Studia Historica Slovenica*, 23, 2, 529–562.
- Terzić, Milan V. (2005):** Titova vještina vladanja: maršal i maršalat: 1943–1945. Podgorica, Pobjeda.
- Terzić, Milan, Basara, Mihajlo & DMITAR Tasić (2015):** Informbiro i Jugoslovenska (narodna) armija: zbornik dokumenata. Beograd, Službeni glasnik.
- TNA FO 371 – The National Archives, London-Kew (TNA), Foreign Office: Political Departments: General Correspondence from 1906–1966 (FO 371).**
- Torkar, Blaž (2020):** Britanske ocene obrambnih zmogljivosti jugoslovanske vojske po sporu z Informbirojem. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.
- Vukmanović - Tempo, Svetozar (1969):** Stalin in Jugoslavija: neki dvajsetletnici na rob. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Vukmanović - Tempo, Svetozar (1982):** Revolucija koja teče: memoari – 4. knjiga. Ljubljana, ČGP Delo.
- Životić, Aleksandar (2015):** Jugoslovensko-sovjetske vojne suprotnosti (1947–1957): iskušenja savezništva. Beograd, Arhipelag – Institut za noviju istoriju Srbije.
- Životić, Aleksandar (2022):** Strah ili realnost? Mogućnost sovjetske vojne intervencije u Jugoslaviji 1948–1953. *Istorija 20. veka*, 40, 1, 107–128.